

У 80-х роках ХІХ ст. вивіз хліба з Подільської губернії складав близько 13 тис. т (із 72 тис. т з усіх українських губерній)¹⁹. Для зменшення затрат по перевезенню зерна товариство Південно-Західних залізниць почало будівництво елеваторів поряд з залізничними станціями Жмеринка, Рахни, Крижопіль, що були розташовані в центрах зернової промисловості²⁰.

Подільська губернія на кінець ХІХ ст. теж залишається центром цукрової промисловості. У 1885-86 рр. 51 цукровий завод Поділля виробляв та вивозив за межі губернії 5 млн. 447 тис. пудів цукру, займаючи друге місце після Київської губернії (9 млн. 084 тис. пудів)²¹.

На початку ХХ ст. Подільська губернія залишається центром землеробства. Окрім цього, перше місце серед експортних товарів займають продукти землеробства (50%) усього вантажу, друге - залізо та металеві вироби (28,61%), третє - товари деревопереробної промисловості (15,9%). Найбільшими центрами товарообігу стали залізничні станції Гнівань, Вінниця, Проскурів, Голендри, Тростянець²².

До того ж, середня сума відправленого вантажу з залізничних станцій Подільської губернії складала близько 55 млн. карбованців²³.

Отже, достатньо високий вантажообіг на території Подільської губернії характеризує економічний й промисловий розвиток нашого краю.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Історія міст і сіл Української РСР. Вінницька область. В 26-ти т.-К., 1972.-С.23; 2. Центральний державний історичний архів України (далі -ЦДІА). - ф.442. - оп. 1. - спр.1805, ч.ІІ, арк.8; 3. ЦДІА України, ф.442, оп. 1, спр.2257, арк.17; 4. Плевако О. З матеріалів до історії цукрової промисловості на Україні. Нарис 3. (До питання, коли побудовано перші цукроварні).-К., 1927.-С.10; 5. Яцунский В.К. Социально-экономическая история России ХУІІІ-ХІХ вв. Избранные труды. М., 1973.-С.234-235; 6. ЦДІА, ф.442, оп. 1, спр. 2256, ч.1, арк.107; 7. ЦДІА, ф.442, оп. 1, спр.10411(б); арк. 69; 8. Гуржій І.О. Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні (з кінця ХУІІІ ст. до 1861 р.).- К., 1962.-С. 90.; ф. 442, оп.1, спр.1363, ч.1, арк.36; 9. Оглоблін О. Нариси з історії капіталізму на Україні. Вип.1.- К., 1931.-С.31-35; 10. Слабченко М.Є. Матеріали до соціально-економічної історії України ХІХ ст. Т.1. - Харків, 1927.- С.237; 11. ЦДІА, ф.442, оп. 1, спр. 2520, арк. 2, 23; 12. Слабєєв І.С. З історії первісного нагромадження капіталу на Україні. Чумацький промисел і його роль у соціально-економічному розвитку України ХУІІІ- першої половини ХІХ ст. -К., 1964.- С.115; 13. Золотов В.А. Хлебный экспорт России через порты Черного и Азовского морей (60-90-е годы ХІХ в.). - Ростов-на-Дону, 1966.-С33; 14. Министерство путей сообщения.1865.-Кн.5-С.36; 15. ЦДІА, ф.442, оп. 41, спр.123, ч.1, арк.70, 88; 16. Киевлянин.- 1865.- № 145. -9 декабря; 17. ЦДІА, ф.442, оп. 44, спр.667, арк. 2,3; 18. ЦДІА, ф. 1252, оп.1, спр.163, арк. 166; 19. Вестник финансов, промышленности и торговли. -1886.-№ 6.- С. 390; 20. Железнодорожное дело. - 1886.- №17. -С.154; 21. Вестник финансов, промышленности и торговли. -1885.-Т.2.- №46.- С.506; 1886.- Кн. 3.- №27.-С. 32-33; 22. Экономическая жизнь Подолии.-1914.-№21.-С.63; 23. Там же. - 1914.- №18.-С. 25.

В.П. Перкун

ПЕЧАТКИ ПАРАФІЯЛЬНИХ КОСТЬОЛІВ ЯМПІЛЬСЬКОГО ТА ЛІТИНСЬКОГО ДЕКАНАТІВ (1902 – 1908 років)

Сучасна вітчизняна церковна сфрагістика перебуває на етапі нагромадження фактичного матеріалу. Однак, враховуючи масив пам'яток, доцільно було б їх розглядати відповідно до церковно-адміністративних одиниць окремих територій. Такий методологічний підхід, на нашу думку, допоможе чіткіше та прозоріше окреслювати як регіональні та конфесійні особливості церковних печаток, так і окремі тенденції в самому регіоні в певні історичні періоди.

Враховуючи це, розглянемо печатки парафіяльних костьолів Літинського та Ямпільського деканатів Луцько-Житомирської дієцезії поч. ХХ ст., які скріплюють екстракти метричних книг, що зберігаються у державному архіві Вінницької області (далі -ДАВО) у фонді метричних книг костьолів, церков і рабинатів Київської та Подільської губерній.

До Літинського деканату в окреслений період входили такі парафії: Куманівська, Літинська, Межирівська, Хмільницька, Уланівська. Кожна з них представлена однією печаткою, хмільницька — двома.

Матеріалом слугували фарба синього і зеленого кольорів, фіолетове чорнило, в одному випадку — сажа. За формою печатки є овальні (5) та округлі (3). Серед перших розміри коливаються від 23x27 мм до 36x37 мм, серед других — від 29 до 32 мм. Початкові відтиски, за винятком одного з сфрагісів Хмільницького костюлу, збереглися у належному стані. Усі вони супроводжують метричні виписи після тексту та запису настоятеля про тотожність екстрактів із оригіналом. Таким чином, разом із підписом пароха костюлу печатки виконують підтверджувальну функцію.

Досліджувані сфрагістичні пам'ятки складаються з легенди (напису належності) та зображення. Легенди виконані латинською мовою, беруть початок з хрестика, ромба або ж зірочки. У переважній більшості вони обрамлені двома концентричними колами, читаються по колу. У шести випадках напис бере початок у нижній частині печатки, у двох — у верхній. Він має стандартну форму: SIGILLUM ECCLESIAE PAROCHIALIS, а далі — назва парафії. Літери прописні, висота від 2 до 3,5 мм, ширина від 0,2 до 2,5 мм. Розташовані щільно. Між словами дотримано відстань від 1,5 до 17 мм. Непоодинокими є штучні скорочення (суспенсії, лігатури), після яких розташовані крапки та двокрапки. Легенди представлені на належному художньому та граверному рівні. Стиль письма у кожному випадку різний. І лише в написах на межирівській та маньківській парафіяльних печатках можна вбачати руку одного й того ж майстра.

Найпривабливішу частину печатки складають зображення: релігійні сцени та святі, які вказують на титул або патрона парафії.

Чисельно переважає сюжет "Св. Трійця", яку бачимо на трьох парафіяльних сфрагісах: хмільницькому (I, II варіанти)¹ та маньківському². На одній із хмільницьких костюльних печаток малюнок зазнав пошкоджень і деталі його нечіткі. На двох інших добре помітно композицію, традиційну для церковної римо-католицької сфрагістики: Бог-Отець (зліва, сидить) з латинським хрестом у правиці, поряд (справа) Бог-Син також із хрестом, у якого подовжене нижнє рамено, у верхній частині — голуб (св. Дух) із розправленими крилами та променевим сяйвом довкола, у підніжжі — півкуля. Загальний рівень різьбярської роботи бажає кращого: одяг, обличчя постатей невиразні.

На двох сігілюмах (від латинського sigillum — печатка) передано Матір Божу. Так, на печатці Межирівського костюлу відтворено сцену "Успіння": Богородиця стоїть на хмарах (характерна ознака даного візерунку) зі складеними біля грудей руками, ліворуч від неї — один, праворуч — два херувими (голівки з крильцями), трохи вище — два ангели, а над головою Марії — крапковий німб³. На печатці Літинської парафії бачимо малюнок "Непорочного Зачаття Найсвятішої Панни Марії": свята (у зріст) із зоряним вінком навколо голови, обабіч неї чотири херувими (два зліва та два справа), у підніжжі — півкуля⁴.

На сфрагісі Уланівського костюлу представлено графічне рішення "Преображення Господнього". У верхній частині — Ісус Христос з припіднятими руками, навколо нього Мойсей та Ілля, які тримають заповіді Божі. Зображення у нижній частині невиразне. Однак, спираючись на релігійні перекази, ми вважаємо, що там розташовані Петро, Яків та Іван⁵.

Патрон Куманівського костюлу — св. Івон (1040—1116рр.) викарбуваний на парафіяльній печатці у зріст, фронтально, у строю монаха (це має нагадувати про те, що святий навчався у монастирі бенедиктинців Ле Бек у Нормандії, а протягом 1078—1090 рр. очолював монастир Каноніків Регулярних св. Августина в Сен-Квінтіні). Навколо голови з тонзурою змальований німб⁶. Чіткі риси обличчя виказують молоду людину. У лівій руці патрон тримає розкрити книгу, у правій — перо (воно, до речі, є у святого на сфрагісі цього костюлу, що супроводжує документ за 1819 р.)⁷. Дві останні ознаки покликані засвідчити, що святий мав найбільшу пошану в ділянці літератури. Особливо

цінні його листи, які дозволяють дізнатись про політичну та релігійну ситуацію того часу. Ряд праць у галузі права принесли йому славу найбільшого правника в костьолі до часів декретів Граціана (1140 р.)⁸.

Осібно від вищенаведених стоїть сігілком літинського декана. В його центральній частині бачимо латинський хрест, оповитий лавровим вінком. Навколо— легенда російською мовою: "ПЕЧАТЬ ЛИТИНСКАГО ДЕКАНА"⁹.

До ямпільського деканату в досліджуваний період входили Дзигівська, Краснянська, Мовчанівська, Мурафська, Томашпільська, Чернівецька та Ямпільська парафії.

Матеріалом для печаток слугували зелена, синя, чорна фарба, фіолетове чорнило. Загальна кількість сфрагісів— 10. Печатки овальної (6) та округлої (4) форми. Розміри серед перших від 21x25 до 34x43 мм, серед других — від 23 до 37 мм.

Легенди починаються (крім однієї) із хрестиків, ромбів, кружечків та обрамлені у семи випадках концентричними обводами, які йдуть по колу. Напис на восьми печатках читається з нижньої частини, на двох — з верхньої. Мова легенд та їх форма аналогічні попереднім зразкам. Виняток становлять сігіллями Томашпільського, Краснянського (II варіант) та Дзигівського (I варіант) костьолів, у написах яких слово "PAROCHIALIS" випускається. На ямпільській печатці після "ECCLESIAE" зустрічаємо словосполучення "ROM[AMO] CATHOL[ICAE]". Літери прописні (на одній з печаток Краснянського храму прописні чергуються з рядковими), витягнуті; висота від 2 до 3,9 мм, ширина від 0,2 до 3,5 мм. Розміщені щільно. Між словами зберігаються невеликі відстані (на трьох печатках їх заповнюють крапки та двокрапки), між першим та останнім словом вони значно збільшуються. Фіксуємо штучні скорочення: контракції, лігатури, суспенсії. Так, на одному зі сфрагісів Дзигівського костьолу зустрічається нестандартне скорочення слів: "PARO:[CHIALIS]" та "SIG[IL]LUM".

У центральній частині змальовані святи, голуби (св.Дух), літери, які в більшості вказують на титул або ж патрона костьолу.

На печатках Ямпільського та Мурафського костьолів зображено композицію "Непорочного Зачаття Найсвятішої Панни Марії". На одній з них свята стоїть фронтально, у зріст, з опущеними додолу руками та з ледь похиленою головою, навколо якої - зоряний вінок. У підніжжі — півмісяць. Виразні риси обличчя¹⁰. На іншій сфрагістичній пам'ятці бачимо Богородицю також фронтально, в 1/3 росту, з лілією у правиці та німбом навколо голови. Її тіло у нижній частині облямовує півмісяць. Деталі малюнку нечіткі¹¹.

"Матір Божа Шкаплежна" вирізьблена на печатці Томашпільського костьолу, її образ нечіткий. Свята передана у зріст, на лівій руці тримає Ісуса Христа. В обох у руках є шкаплеж — шматочки сукна з агіографічними мотивами¹².

На двох сігіллях Дзигівського костьолу представлений голуб (св.Дух): його відтворено у променевому сьйві з розправленими крилами та оберненою вліво головою¹³.

Патрон Чернівецького костьолу біскуп св. Миколай (бл. 270, 345—352 рр.) на парафіяльній печатці викарбуваний фронтально, у зріст, в єпископському одязі. У лівиці він тримає пасторал, права рука ледь піднята. На голові — інфула. Виразно бачимо обличчя та контури бороди¹⁴.

За майстерністю виконання, передачею деталей візерунку вирізняється з-поміж інших один зі сфрагісів Краснянського костьолу (I варіант). В його основі лежить образ патрона— св. Йосипа (в 1/3 зросту) із Спасителем на правій руці. Навколо голів обох - німб¹⁵.

До печатки Мовчанівського костьолу також внесений його патрон — біскуп св.Войтек (бл. 956—997рр.). Постать обернена вправо, права рука ледь піднята, у лівій— пасторал. Навколо голови, яку вінчає інфула,— німб¹⁶.

Літери "IHS" (скорочене "Jezus Nominum Salvator", тобто "Ісус рятівник Людський") із хрестиком над буквою "H" розміщені на іншій печатці Краснянського костьолу (II варіант)¹⁷. На нашу думку, зміст цього малюнку міг бути зумовлений тим, що

місцева парафіяльна громада вважала Ісуса Христа своїм патроном так само, як і його земного опікуна св. Йосипа.

Останній сфрагіс належить ямпільському декану. У його центральній частині вигравіюваний латинський хрест. Навколо — легенда, яка читається з нижньої частини: "ПЕЧАТЬ ЯМПОЛЬСКАГО ДЕКАНА". Роздільником між першим та останнім словом слугує хрестик¹⁸.

Отже, нами розглянуто 18 печаток: 16 костьольних та 2 деканські. 3-поміж круглих та овальних переважають останні. Розміри в діаметрі серед перших 30—37 мм, серед решти 21x25 — 34x43 мм. Легенди на храмових сфрагісах виконані латиною, на деканських — російською мовою. Серед сюжетів переважає образ Діви Марії (4). З інших святих зустрічаємо св. Миколая (1), св. Йосипа (1), св. Войтека (1), св. Івона (1). Тричі фіксуємо композицію "св. Трійця", двічі — голуба (св. Дух) та хрест (на печатках деканів), один раз сцену "Преображення" та літери "IHS".

У досліджуваній період сажа як технічний матеріал вийшла із вжитку, їй на зміну прийшли фарба та чорнило, які починають зустрічатися з 70-х рр. XIX ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. ДАВО, ф. Д-904, оп. 11, спр. 2, арк. 198, 207, 219; Спр. 7, арк. 27, 36, 52; Спр. 12, арк. 30, 36, 53; Спр. 16, арк. 196, 204, 220; Спр. 21, арк. 206, 232, 255; Спр. 26, арк. 119 зв., 129, 142; 2. Там же, спр. 16, арк. 163, 171; Спр. 21, арк. 85, 93; Спр. 26, арк. 195, 199, 204; 3. Там же, спр. 16, арк. 149, 152, 157; Спр. 21, арк. 108, 113, 120; Спр. 26, арк. 220, 227, 232; 4. Там же, спр. 2, арк. 87, 88, 93, 103; Спр. 7, арк. 218, 224, 233; Спр. 12, арк. 137, 140, 148; Спр. 16, арк. 121, 126, 135; Спр. 21, арк. 147, 165; Спр. 26, арк. 146; 5. Там же, спр. 2, арк. 121, 126, 134; Спр. 7, арк. 139, 144, 152; Спр. 12, арк. 165, 170, 177; Спр. 16, арк. 90, 96, 104; Спр. 21, арк. 183, 190, 198; Спр. 26, арк. 249, 254, 259; 6. Там же, спр. 2, арк. 35, 49, 70; Спр. 7, арк. 91, 102, 117; Спр. 12, арк. 90, 116; Спр. 21, арк. 38, 51, 74; Спр. 26, арк. 49, 64, 80; 7. Там же, ф. Д-472, оп. 5, спр. 12, арк. 49; 8. Zaleski W. Święci na każdy dzień. - Łódź, 1982. - S. 785; 9. ДАВО, ф. Д-904, оп. 11, спр. 2, арк. 35, 49, 70, 88, 93, 103, 121, 127, 134, 148, 154, 159, 166, 173, 198, 207 зв., 219; Спр. 7, арк. 27, 36, 52, 92, 103, 118, 139, 144, 152, 179, 186, 190, 196, 218, 224, 233; Спр. 12, арк. 30, 37, 53, 90, 116, 136, 140, 148, 165, 170, 177, 190, 194, 200, 207, 211, 214; Спр. 16, арк. 39, 52, 70, 90, 96, 104, 120, 126, 136, 148, 152, 157, 171, 196, 204, 220; Спр. 21, арк. 38, 51, 74, 85, 93, 108, 113, 120, 147, 165, 183, 190, 198, 205, 232, 255; Спр. 26, арк. 49, 64, 81, 119 зв., 130, 142, 169, 178, 185, 195, 199, 204, 220, 227 зв., 232, 250, 254, 259; 10. Там же, спр. 4, арк. 181, 192; Спр. 9, арк. 363, 369; Спр. 18, арк. 364, 378; Спр. 23, арк. 463, 473; 11. Там же, спр. 9, арк. 177, 202, 260; Спр. 18, арк. 175, 193, 256; Спр. 23, арк. 186, 211, 260; 12. Там же, спр. 4, арк. 385, 401, 415; Спр. 9, арк. 434, 444, 458; Спр. 18, арк. 430, 442, 468; арк. 398, 408, 424; 13. Там же, спр. 4, арк. 101, 116; Спр. 9, арк. 335, 344, 352; Спр. 18, арк. 332, 339, 353; Спр. 23, арк. 342, 351, 362; 14. Там же, спр. 4, арк. 51, 66, 82; Спр. 9, арк. 57, 79, 99; Спр. 18, арк. 59, 73, 97; Спр. 23, арк. 77, 114; 15. Там же, спр. 18, арк. 287, 298, 311; Спр. 23, арк. 288, 302, 315; 16. Там же, спр. 4, арк. 201, 209 зв.; Спр. 9, арк. 381, 389, 398; Спр. 18, арк. 389, 393, 399; Спр. 23, арк. 437, 444, 450; 17. Там же, спр. 4, арк. 145, 167; Спр. 9, арк. 293, 302, 318; 18. Там же, спр. 4, арк. 51, 66, 82, 101, 116, 145, 167, 181, 192, 202 зв., 209 зв., 285, 313, 355 зв., 385, 401, 415; Спр. 23, арк. 54.

О. Г. Лойко

РАДГОСПНЕ БУДІВНИЦТВО НА ПОДІЛЛІ В 1917-1920 рр.

У багатьох працях лідер партії більшовиків В. І. Ленін писав про необхідність зосередження в руках держави частини поміщицьких маєтків і організації на їх основі зразкових колективних господарств. Він рекомендував, щоб з кожної економії якомога швидше були створені зразкові господарства для спільного обробітку землі разом з сільськогосподарськими робітниками й агрономами.

"Треба негайно ставити на обговорення питання про те і вживати практичних заходів для того, щоб крупні господарства, за найменшій можливості продовжували вестись як крупні, під керівництвом агрономів і Рад батрацьких депутатів, з найкращими машинами, насінням, із застосуванням кращих прийомів землеробської техніки"¹, - писав Ленін.

Після встановлення і утвердження зі зброєю в руках радянської влади в Україні, одночасно з ліквідацією поміщицького землеволодіння розпочинається процес створення